

Specijalni Izveštaj

Od EU-a zatražena podrška nastojanjima da se potakne proces pomirenja na Balkanu

Posmatrači kažu kako Unija mora da učini još više na unapređenju trajnog mira u regionu.

Pisao

Simon Jennings

Editovali

Caroline Tosh i Yigal Chazan

Preveo

Predrag Brebanović

Od EU-a zatražena podrška nastojanjima da se potakne proces pomirenja na Balkanu

Posmatrači kažu kako Unija mora da učini još više na unapređenju trajnog mira u regionu.

Piše Simon Jennings iz Haga

Iako je Evropska Unija već odigrala značajnu ulogu u postizanju pravde za hiljade žrtava rata u bivšoj Jugoslaviji, posmatrači upozoravaju da ta asocijacija nije bila uspešna u podsticanju pomirenja širih razmera i stabilnosti u regionu.

Strategija EU-a, koja se ogleda u uslovljavanju napretka eks-jugoslovenskih država ka priključenju tom savezu njihovom saradnjom sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), predstavlja osnovno oruđe kojim se osigurava to da se počinioci ratnih zločina izvode pred sud i da žrtve dočekaju pravdu.

Politika takozvanog „haškog uslovljavanja“ predstavljala je ključ za omogućavanje hapšenja osumnjičenih, kao i predaju dokumenata koji su neophodna pomoć tužilaštvu suda pred kojim je za ratne zločine optuženo 161 lice, dok ih je 60 osuđeno.

„EU je zapravo institucija koja uistinu doprinosi [pravdi] u smislu preporučivanja političkih kriterijuma za 'haško uslovljavanje' koji istinski doprinose hapšenju onih koji su optuženi pred međunarodnim sudom“, izjavila je Vesna Teršelić, čelnica nevladine organizacije Documenta, koja prati suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj.

No, iako je EU služila kao podsticaj izvesnom broju značajnih aktera koji doprinose radu MKSJ-a – kao što su regionalne sudske strukture, nevladine organizacije i mediji – posmatrači kažu da još uvek ima puno toga da se uradi u ostalim oblastima tranzicione pravde.

VIŠE PODRŠKE LOKALNIM SUĐENJIMA

Brisel finansira programe za poboljšanje saradnje tužilaca za ratne zločine iz regiona sa onima iz MKSJ-a, a obezbeđuje i finansijska sredstva za organizacije koje prate suđenja za ratne zločine (poput Documenta); istovremeno, u svojim redovnim saopštenjima za medije, izražava podršku osudama ratnih zločina.

Međutim, nepostojanje političke volje u čitavom regionu da se izađe na kraj sa počiniocima zločina znači da EU treba da se založi za ponovno isticanje važnosti istrage ratnih zločina, izručenja osumnjičenika, kao i zaštite svedoka – kažu posmatrači.

„Istragu ratnih zločina [u regionu] tek treba intenzivirati“, kaže Teršelićeva. „Za očekivati je da istrage [koje su do sada provedene] krenu još dublje i obuhvate još veći broj zločina.“

Regionalni sudovi za ratne zločine su tek nedavno postali predmet interesovanja EU-a, a posmatrači kažu kako Unija mora upotrebiti svu svoju moć da suđenja u njima budu organizovana po međunarodnim standardima i da se osigura okončanje tog temeljnog posla.

„Za intenziviranje političke volje i nastavak krivičnog gonjenja, ključna je politička volja“, kaže Teršelićeva. „EU . . . bi trebalo da iskoristi svoju političku moć kako bi osigurala da politička volja bude nesumnjiva.“

Sudovi za ratne zločine funkcionišu sa različitim stepenom efikasnosti širom regiona, ali se čini da su najslabiji u Srbiji, gde politička volja da se obezbede osude nedostaje zbog ambivalentnog stava javnosti u vezi sa stvarnom ulogom Beograda u ratovima u bivšoj Jugoslaviji.

„Ne verujem da je EU tretirala domaća suđenja kao prioritet“, izjavila je za IWPR Doroti Maritone (Dorothee Marotone), čelnica Programa za Balkan Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu.

„Ona ne naglašava u dovoljnoj meri da su sudovi u Srbiji komplementarni MKSJ-u“, izjavila je Maritoneova osvrćući se na osnivanje sudova za ratne zločine u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, a u cilju preuzimanja posla od Haškog tribunala koji se primiće kraju.

Direktor za proširenje na Zapadni Balkan pri Evropskoj komisiji (EK), Pjer Mirel (Pierre Mirel), objasnio je da njegova kancelarija redovno održava sastanke sa svim zemljama regiona na kojima se o ratnim zločinima raspravlja u sklopu kriterijuma za pristup svake od zemalja Uniji.

„Na tim sastancima se ne bavimo samo MKSJ-om. Razmatramo i opštu strategiju i napore da se provedu istrage i krivično gone [osumnjicheni] ratni zločinci, ne samo pred MKSJ-om u Hagu, nego i šire.“

Mirel ukazuje i na to da je EU obezbedila finansijsku pomoć za podršku sudovima za ratne zločine u Sarajevu, Zagrebu i Beogradu, a sve radi napredovanja tih zemalja ka članstvu u Uniji.

„Ta sredstva se koriste za pripremu zemalja za pristupanje EU“, rekao je on. „A to uključuje velike sume novca za podršku reforme sudstva, uključujući i suđenja za ratne zločine.“

„Veoma se snažno zalažemo za krivična gonjenja i suđenja za [ratne] zločine“, dodao je on, objašnjavajući kako su problemi poput neodgovarajuće zaštite svedoka bili nešto zbog čega je Unija takođe upućivala kritike.

Izručenje osumnjičenika za ratne zločine je takođe bilo problem, kaže Mirel, ali i objašnjava da trenutni zakonski propisi širom regiona ne dozvoljavaju EU-u da podstakne tu praksu.

U Bosni postoji i zabrinutost zbog neujednačenog uspeha u radu sudskih organa te zemlje.

Posmatarči su pohvalili sudove u Federaciji i ogranak za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, koji je procesuiranjem 38 slučajeva od svog osnivanja 2005. učinio vidan napredak.

„[Ti sudovi] su u mnogo čemu prevazišli [Haški] tribunal time što izriču brze, efikasne, i značajne presude nekima od veoma važnih počinilaca“, kazao je za IWPR Robert Donja (Robert Donia), istoričar koji se bavi bivšom Jugoslavijom.

Isto se, pak, ne može reći i za sudove u entitetu bosanskih Srba, Republici Srpskoj (RS), gde ima manje političke volje da se sudi za ratne zločine.

„U Republici Srpskoj imamo šest okružnih sudova. Oni su u obavezi da sude i za ratne zločine“, izjavio je Branko Todorović, predsednik Helsinškog odbora u RS-u.

„Ono što se očekuje od EU-a jeste da aktivno prati i nadzire reformu sudstva u BiH [Bosna i Hercegovina], kao i rad sudstva.“

Mirel je za IWPR izjavio da je EU primenila sistem u kojem sudije i tužioci iz zemalja EU-a vrše neke funkcije na Zapadnom Balkanu kako bi se poboljšao učinak sudstva u čitavom regionu.

Takođe, u sklopu jednog programa koji finansira međunarodna zajednica, uključujući i EU, strane sudije bivaju imenovane na funkcije u bosanskom državnom sudu još od 2002., sa ciljem da se bave slučajevima organizovanog kriminala, a odnedavno i suđenjima za ratne zločine.

Što je MKSJ bliži zatvaranju, i što se više suđenja održava u samom regionu, posmatrači očekuju sve obuhvatniju tužilačku strategiju država, predvođenih EU-om, u cilju obezbeđivanja procesuiranja većeg broja slučajeva.

„Ukoliko sudstvo u stavu političkih elita ne prepozna istinsku odlučnost da se istraže i procesuiraju ratni

zločini, onda je logično da će tužioci [i] sudije ići linijom manjeg otpora i neće se truditi previše“, izjavio je za IWPR Bogdan Ivanišević, konsultant pri Međunarodnom centru za tranzicionu pravdu u Beogradu.

U Bosni postoji i snažna potreba da se rešavaju tenzije na etničkoj osnovi, koje su nastavile da traju nakon rata i koje predstavljaju barijeru tome da javnost pomenute sudove prihvati kao legitimne institucije.

Obično je neka etnička grupa sumnjičava spram suda koji sudi nekom pripadniku njene sopstvene zajednice.

Tako jedan sud u Federaciji, gde preovlađuju bosanski Muslimani i Hrvati, sudeći osumnjičenicima iz Republike Srpske može izazvati sumnje među bosanskim Srbima u pogledu motiva zbog kojih to čini.

Po rečima Uge Vlasisavljevića, profesora filozofije i sociologije na Sarajevskom Univerzitetu, EU – zajedno sa ostalim međunarodnim organima – ima značajnu ulogu u prevazilaženju takvog nepoverenja.

„Očekujem da će veoma energična reakcija Visokog predstavnika [EU-a] ili [ostalnih] organa vlasti međunarodne zajednice obezbediti dodatni legitimitet tim institucijama“, rekao je on.

Vlasisavljević bi, na primer, voleo da međunarodna zajednica zadrži mandat stranim sudijama – koje regionalni političari optužuju da su pod međunarodnim pritiskom – pošto smatra da njihovo prisustvo u bosanskim sudovima doprinosi njihovoj legitimnosti.

VIŠE OD SUĐENJA ZA RATNE ZLOČINE

Postoji, po rečima posmatrača, potreba da EU posveti više pažnje pomirenju i prevazilaženju sukoba iz prošlosti i mimo samih suđenja za ratne zločine. Ona se mora baviti i postojećom etničkom podelom koja je deo svakodnevnog života u regionu i odražava se na tamošnju stabilnost – kažu oni.

„Izgleda da ne postoji prepoznatljiva, stvarna politika EU-a koja se tiče tranzicione pravde – izuzev uslovljavanja MKSJ-om, a odnedavno, u izvesnoj meri, i po pitanju domaćeg procesuiranja ratnih zločina“, kaže Ivanišević.

Etničke podele, koje preovlađuju i 14 godina nakon rata, suviše su duboke da bi se mogle prevazići samo izricanjem presuda, i još mnogo toga mora biti učinjeno kako bi se podstakao dijalog i pomoglo ljudima da se suoče sa prošlošću – tvrde posmatrači.

„Svaka grupa vidi sebe kao žrtvu, a druge [kao] zlo. Politika se odigrava duž tih linija podele“, izjavio je za IWPR Elazar Barkan, direktor Instituta za istorijsku pravdu i pomirenje.

„Politika je prevashodno etnička – jedva da možete razgovarati sa bilo kim, a da ne čujete njihovu litaniju o tome kako ih zlostavlja druga [etnička grupa] u regionu.“

Posmatrači zapažaju kako – premda Srbija mora poneti veliki deo odgovornosti za zločine počinjene početkom devedesetih u ratovima u Bosni i Hrvatskoj, kao i za sukob na Kosovu tokom 1999. – ostale zemlje iz regiona, usled sopstvenog osećaja viktimizacije, odbijaju da prihvate svoje zločine.

„Svaka grupa vidi sebe kao žrtvu, a druge [kao] zlo. Politika se odigrava duž tih linija podele“, izjavio je za IWPR Elazar Barkan,

prevazilaženju etničkih podela i podstakne zajedničko razumevanje regionalnih konflikata do sada nije bio deo EU-ovog pristupa Balkanu.

Evropska Komisija navodi kako svojom procedurom za pristupanje Uniji – poznatijom kao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) – aktivno podržava napore koji se u regionu čine u cilju ostvarivanja tranzicione pravde.

„[Pomirenje] je deo procesa stabilizacije i pridruživanja, koji je uspostavljen 2000. godine, a podrazumeva krivično gonjenje ratnih zločinaca, bilo pred MKSJ-om ili lokalno, podršku povratku izbeglica, dobrosusedske odnose [i] regionalnu saradnju. Svi ti elementi . . . trebalo bi da vode ka pomirenju“, kazao je Mirel.

U međuvremenu, kritičari Haškog tribunala krive nepostojanje obuhvatne strategije angažovanja ljudi u bivšoj Jugoslaviji u ostvarivanju pravde, pogotovo tokom početnih godina rada, za rasplamsavanje nacionalističkih osećanja i pogrešnu interpretaciju onoga što se dešavalo tokom rata, koja i danas prevladava u regionu.

Iako je sud osnovan još 1993., pri čemu su od 1995. među optuženicima bile i vrhovne vojne i političke vođe, kancelarije za podršku u samom regionu su osnovane tek šest ili sedam godina kasnije.

„Ukoliko postoji neka stvar koja je manjkala MKSJ-u, [to] su odnosi sa javnošću“, izjavio je Barkan, dodavši da je svaka etnička grupa u regionu vremenom počela da posmatra tribunal iz svog ugla i da smatra kako je nepravedan prema njihovom narodu.

Po rečima portparolke MKSJ-a, Nerme Jelačić, sud je ponosan na svoj program podrške i na približavanje svog rada regionu. Ona tvrdi da je sud „istinski uticao“ na uspostavu vladavine prava u bivšoj Jugoslaviji.

„Tribunal je obezbedio izvanredan model [podrške], na koji se – kako sa zadovoljstvom zapažamo – ugledaju ostali međunarodni, kao i mešoviti i nacionalni, sudovi za ratne zločine“, kaže Jelačićeva.

No, uprkos suđenjima za ratne zločine i kampanjama podizanja svesti koje su sa time povezane, posmatrači tvrde kako je potrebno učiniti više kako bi celi region krenuo napred.

„Mora postojati još nešto, mora postojati i nekakva dopuna [suđenjima za ratne zločine] koja će ljude navesti na to da ono što trenutno misle o ratu ostave za sobom i dovesti do njihovog pomirenja“, kaže Dejvid Švendiman (David Schwendiman), glavni tužilac bosanskog suda za ratne zločine u Sarajevu, koji smatra i da istinsko pomirenje ostaje ambiciozan cilj.

„Mislim da ćete morati ljude dovesti do tačke odakle su voljni da krenu dalje.“

Predsednica beogradskog Helsinškog odbora, Sonja Biserko, kaže da pravni zaključci i kazne koje je izrekao MKSJ nisu podržane neophodnim dodatnim angažmanom oko društava na Balkanu.

„Niko ne pita 'kakva je pozadina, kakva je hronologija, kakav je kontekst [rata]?'. Ukoliko ne uradite nešto takvo, ljudi neće znati kako je [raspad] Jugoslavije počeo“, izjavila je Biserko.

„[Istorija rata] ima jako duboke korene i oni se ne tiču samo zločina. Mislim da ljudi moraju razumeti zbog čega se on desio, a to je ono što nedostaje sve vreme.“

Efekat toga je taj da ljudi iz regiona ne shvataju da je rad suda pozitivan, dok presude često tretiraju kao objave njihove nacionalne krivice za ratne zločine – kažu posmatrači.

„Izgleda da Hag ne služi ljudima sa Balkana. [Njima] on deluje kao da je protiv ljudi sa Balkana“, kazao je Barkan. [Na primer,] iz srpske perspektive, on više deluje kao osveta protiv Srba.“

Tribunal kaže kako je negativna reakcija na rad suda jedino što se moglo očekivati.

„Malo kog posmatrača bi trebalo da iznenadi to što su izvesni političari i elite kritički orijentisani, s obzirom na to da je sud istražio i gonio uglavnom visoke političke, vojne, policijske i paravojne zvaničnike diljem regiona“, kaže Jelačićeva. „Ideološko neprijateljstvo spram Tribunala se moglo i očekivati. Mnoge osobe misle da mogu proći nekažnjeno. Ali nisu u pravu.“

OGRANIČENI DOMETI KRIVIČNOG GONJENJA

Ali kad se radi o nedovoljnoj saradnji sa regionalnim zajednicama, za to ne treba kriviti MKSJ, jer to je telo koje je osnovano s ciljem ostvarivanja pravde, a ne pomirenja na Balkanu.

„Suđenja za ratne zločine imaju vrlo ograničenu funkciju. Ona se bave ustanovljavanjem krivice ili nevinosti konkretne individue“, objasnio je Nil Kric (Neil Kritz) iz Instituta za mir Sjedinjenih Država.

„A to se umnogome razlikuje od istraživanja šire društvene [i] socijalne dinamike koja je doprinela onoj vrsti zločina koji su se dogodili između komšija.“

Po Kricovim rečima, ne može se očekivati od krivičnog suda da angažuje širi krug aktera neophodnih da bi se potakao proces pomirenja – poput medija, verskih vođa, obrazovnog sistema ili političkih partija.

„To je, sve do sada, bio problem – stvaranje očekivanja [od međunarodnih sudova] koja su jednostavno nerealistična i prilično nepravična“, kazao je Kric.

Iako sud postoji da bi sudio osumnjičenima, a ne da bi ponudio potpuni pregled činjenica o ratu, odustvo ovog drugog dovelo je do toga da je regionu teško da ide napred isključivo na osnovu činjenica koje su zakonski utvrđene tokom suđenja.

U februaru 2007., Međunarodni sud pravde u Hagu zaključio je da se u Srebrenici, jula 1995., desio genocid, s tim da Srbija nije proglašena direktno odgovornom, pa je pitanje konačne odgovornosti ostalo otvoreno.

„Mora da bude jasno ko je odgovoran za genocid. Genocid se ne dešava preko noći [bez ikakvog planiranja]“, kaže Biserko.

„Bez neke vrste konteksta i neke vrste zajedničkog razumevanja onoga što se dogodilo, neće doći ni do napretka kada je u pitanju nivo poverenja u regiji.“

SOCIJALNE PODELE

Osim zbog izricanja pravde individualnim počiniteljima ratnih zločina, međunarodna zajednica je bila kritikovana i zbog usredsređivanja na fizičku, umesto na socijalnu rekonstrukciju društava Zapadnog Balkana.

Nakon rata su milionske svote međunarodnog novca utrošene na podršku povratka izbeglica, vraćanje stanarskog prava i obnavljanje kuća u Hrvatskoj i Bosni; ali posmatrači kažu da je sredstava ponestalo kada je trebalo ojačati socijalnu koheziju među nacijama – na primer u Bosni, gde tripartitno predsedništvo zastupa odvojene zajednice (bošnjačku, hrvatsku i srpsku).

„Odsustvo rekonstrukcije društva zapravo je ključ opstanka ovakve podele zemlje u svesti ljudi“, kazao je Todorović.

I sama Komisija za proširenje pri EK izrazila je zabrinutost zbog podela po etničkom principu u Bosni i prepreka koje one stvaraju reformama koje su neophodne da bi se ušlo u EU.

„Uloga koju ima etnički identitet sputava funkcionisanje demokratskih institucija i čitavo upravljanje zemljom“, saopštila je ona u izveštaju o napretku Bosne ka ostvarivanju kriterija za pristupanje EU-u.

Posmatrači kažu kako je odsustvo metoda za pomirenje širih razmera, u kontekstu kontinuiranih etničkih podela – od skupštinskih kuloara do školskih učionica – doprinelo radikalizaciji stanovništva.

Podele među današnjom omladinom nagoveštavaju mračnu budućnost, pogotovo u Bosni.

„Mlađa generacija u regionu odrasta podeljena barem [koliko i] njihovi roditelji – a možda i više od njih – ali i manje sposobni da razume drugu stranu“ kazao je Kric.

„Njima iznose različite verzije stvarnosti koja se dogodila pre samo nekoliko godina. A to ne vodi ka pomirenju; vodi ka budućoj ozlojeđenosti i sukobu.“

Kritičari pristupa EU-a i međunarodne zajednice ukazuju na nepostojanje šire strategije ostvarivanja potrebe za pomirenjem koju društva u regionu osećaju nakon rata.

Mirel je rekao da se EU mogla i ranije angažovati na osnivanju sudova za ratne zločine u onim delovima regiona poput Srbije, gde kažnjavanje ratnih zlodela nailazi na najsnažniji otpor.

„Možda je EU trebalo da učini više i ranije u Srbiji. Ne znam“, kaže Mirel. „Ne mogu da sudim o tome koju vrstu prilika nismo iskoristili ili ugrabili [ranije].“

Ljudi sa svih sukobljenih strana još uvek pokušavaju da ustanove činjenice o ratu. Procenjuje se da se oko 17,000 ljudi još uvek vode kao nestali; traže se nadoknade za porodice žrtava i neka vrsta emocionalne kompenzacije preživelim.

Javor Rangelov, iz Centra za globalno upravljanje pri Londonskoj školi za ekonomiju, tvrdi da je za EU ključno da osluškujе zahteve ljudi koji se tiču ostvarivanja takvih

Javor Rangelov kaže kako bi se EU morala više angažovati oko provere kadrova angažovanih u bezbedonosnom sektoru u Bosni i Hercegovini.

procesa, jer lokalne zajednice očekuju da im Unija pomogne u rešavanju tih pitanja.

Ukoliko EU to ne učini, „lokalno stanovništvo će prema EU-u očigledno razviti isti onaj cinični odnos kakav ima prema svojim nacionalnim vladama“, kazao je Rangelov.

Čelnik političkog, ekonomskog i trgovinskog odeljenja delegacije EK u Hrvatskoj, Dejvid Hadson (David Hudson), priznao je kako je pristup EU-a do sada bio uspješniji kada je reč o izvođenju onih koji su počinili zločine pred lice pravde, nego kada je u pitanju doprinos razumevanju onog što se dogodilo u ratu i korištenje tog razumevanja u svrhe pomirenja.

„Kada pogledate taj region [Zapadni Balkan], ono što se događalo, saradnju sa MKSJ-om i domaća suđenja za ratne zločine, sve je to umnogome rezultat pritiska Evropske Unije zajedno sa MKSJ-om“, kazao je Hadson.

„A malo smo učinili na drugom polju, odnosno u pokušaju pomirenja i korištenju pravde za ostvarivanje pomirenja.“

Po Hadsonovim rečima, zadaću da dovedu do pomirenja imaju prevashodno zajednice širom bivše Jugoslavije, pri čemu EU nudi svoju podršku.

„Doslovce je nemoguće pomiriti zajednice unutar neke zemlje ili regiona, ukoliko niste iz te zemlje ili regiona. Ta vrsta pomirenja zaista može doći jedino iznutra“, kazao je on.

„Ono što mi, kao Evropska Unija, možemo da učinimo jeste da olakšamo stvari i podržimo one snage u regiji koje žele da podrže tu vrstu procesa – i mi to činimo posredstvom brojnih mehanizama.“

PSIHOLOŠKE RANE

Trenutno EU obezbeđuje sredstva preko Evropskog instrumenta za demokratiju i ljudska prava, koji je 600,000 eura namenio praćenju suđenja za ratne zločine, a 400,000 eura projektima pomirenja zajednica u Hrvatskoj.

Međutim, kritičari kažu da je taj proces počeo tek nedavno i da nije dovoljno odmakao.

Todorović ukazuje na postojanje različitih fondova EU-a koji su dostupni nevladinim organizacijama u regionu, ali kaže da su oni uglavnom usmereni ka postizanju standarda za pristupanje Uniji, a ne ka lečenju psiholoških ratnih rana.

„Većina tih instrumenata dostupnih [nevladinim organizacijama] tiču se vladavine prava i demokratije, i ne odnose se konkretno na tranzicionu pravdu ili suočavanje sa [sukobima iz] prošlosti“, kaže Todorović.

Hadson delimično prizna je propuste EU-a u ovoj oblasti,

gde je ostvarivanje potreba društva ustupilo mesto drugim ciljevima, kao što je ekonomski razvoj.

„Mi želimo da naše težište bude na onome što su kompetencije Evropske Unije – a ekonomija je jedna od njih i to ključna“, rekao je on. „Socijalna strana stvari . . . jeste nešto gde smo mnogo manje razvijeni [i] imamo mnogo manje praktičnog iskustva.“

Hadson objašnjava i da je EU odlučna da poveže ljude iz regiona kroz njihove zajedničke interese.

On kaže da usredsređivanje na ono što je svima zajedničko, umesto na razlike između etničkih grupa u regionu, predstavlja doprinos procesu pomirenja.

„Ukoliko se fokusirate na pitanja oko kojih postoji polarizacija, manje je verovatno da ćete ostvariti napredak u pogledu jačanja dijaloga među zajednicama nego ukoliko počnete da tragate za zajedničkim pitanjima“, kazao je on.

Hadson ukazuje na inicijative u oblastima kao što su kultura, turizam, energija i transport, gde ljudi rade zajedno za zajednički cilj, dodajući kako se strategija sastoji u tome „da se isproba i unapredi stvarno pomirenje ljudi kroz njihovu svakodnevnu saradnju“.

EK prizna je da suđenja za ratne zločine sama po sebi nisu dovoljna da dovedu do pomirenja i kaže da aktivno podržava mehanizme pomirenja u regionu, pošto ono ne može biti ostvareno spolja.

„Ne možete prisiliti ljude da se pomire“, kaže Mirel. „Možete ih moliti da to učine, možete izdavati saopštenja, možete držati govore, ali ne možete prisiliti ljude da to učine.“

Mirel kaže i da se Unija ne bavi samo fizičkim podelama, nego i socijalnim, i to tako što podržava one nevladine organizacije iz regiona koje teže utvrđivanju faktičkog objašnjenja rata.

„Mi pre svega podržavamo one nevladine organizacije koje pokušavaju . . . da nađu istinu i kažu istinu“, kazao je on.

Bez prethodnog ustanovljavanja činjenica o ratu, teško je baviti se problemima kao što su odštete i pomirenje – rekao je on.

„Da bi se to desilo, ono što je prvo i najvažnije jeste da se kaže istina. Zbog toga podržavamo one koji nastoje da . . . ispričaju istinu. Mislim da je to preduslov za dalji napredak.“

EU obezbeđuje finansijsku podršku Centru za istraživanje i dokumentaciju (CID) iz Sarajeva i organizaciji Documenta iz Zagreba. CID radi na prikupljanju činjenica i izveštaja o ratu sa ciljem da ustanovi opštu priču, dok Documenta prati suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj.

„Važno je da nevladine organizacije doprinesu pomirenju, što one i čine“, kaže Mirel. „Mi finansijski podržavamo te nevladine organizacije kako bismo im pomogli u njihovom radu, jer nije dovoljno imati samo [suđenja za] ratne zločine. Pomirenje je nešto mnogo više i iznad toga, a nevladine organizacije imaju u njemu svoju ulogu.“

Posmatrači veruju da EU jeste u poziciji da pomogne proces koji vodi ka pomirenju.

„EU je . . . u povlašćenom položaju u kojem može da zahteva izvesne stvari, bilo formalne kao što su uslovi za članstvo, ili manje [formalne], i to u relevantnoj komunikaciji sa tim budućim članicama“, kaže Ivanišević.

Mirel, međutim, objašnjava da Unija još uvek nije došla do tačke kada bi tu moć maksimalno koristila, pogotovo u Bosni i Srbiji koje su tek stupile na evropski put, odnosno u proces stabilizacije i pridruživanja.

„Stvarna moć dolazi kada započnemo pregovore o pristupanju. Pre toga su tu proces stabilizacije i pridruživanja, dobrosusedski odnosi, [kao i] pomirenje, što su sve važna pitanja u tom procesu, ali stvarna moć stiže kada počnemo pregovore o pristupanju“, kazao je on. „Tada postoje neki zahtevi od strane zakonodavstva EU-a, koji moraju da budu ispunjeni, [a tiču se] ljudskih prava i pravosuđa.“

KRV NA NJIHOVIM RUKAMA

Posmatrači su zabrinuti i zbog toga što se političari i zvaničnici osumnjičeni za učešće u ratnim zločinima ili za kršenje ljudskih prava tokom devedesetih u ratovima u bivšoj Jugoslaviji – i danas nalaze na javnim funkcijama.

„Postoje osnovane tvrdnje da je izvestan broj tih pojedinaca [osumnjčenih za učešće u ratnim zločinima] još uvek prisutan, bilo u vladi, bilo u veoma vidljivim vladinim institucijama, ili – što je još verovatnije u ovoj fazi – u manje vidljivim, ali itekako važnim sektorima kao što su sudstvo, policija [i] vojska“, kaže Ivanišević.

Čelnik Srpske radikalne stranke (SRS) iz Beograda, ultranacionalista Vojislav Šešelj, ostao je aktivni učesnik srbijanske politike i posle rata, sve dok ga MKSJ 2003. nije optužio za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti.

Njemu se trenutno sudi za ubistva i progone koji su navodno počinjeni sa ciljem proterivanja ne-Srba iz pojedinih delova Bosne i Hrvatske. Čak i iz svoje zatvorske ćelije u Hagu, on nastavlja da vodi sopstvenu stranku koja je najglasnija u poricanju zlodela kojima su tokom balkanskih ratova vinovnici bili Srbi.

„Nije bilo zabranjivanja političkih aktivnosti izvesnih stranaka [nakon rata]“, kaže Biserko. [Političari] su se vratili na političku scenu Srbije, [gde] legitimno [mogu]

da krive i kritikuju svakoga, jer niko nije ukazao na ono što su oni [navodno] učinili.“

To je doprinelo legitimizaciji kulture poricanja i neodgovornosti za ratne zločine koja danas preovladava u Srbiji, a mogla je biti sprečena da je EU ranije intervenisala – tvrdi Biserko.

Međutim, Mirel kaže da je, kada je reč o intervenciji EU-a u regiji, trebalo imati odmeren stav. Dublje mešanje Unije je one koji se ne zalažu za suđenja za ratne zločine moglo odvratiti od saradnje sa EU-om – ističe on.

„Da je EU svojevremeno zauzela tvrdi stav, možda bi se veći deo stanovništva udaljio od nje, a neke političke partije i Srbija danas ne bi bile na putu ka Evropskoj uniji“, rekao je Mirel.

„Moramo da pronađemo pravu meru pritiska [radi suđenja i ostalih oblika tranzicione pravde], ali da ne idemo predaleko kako ne bismo udaljili onaj deo stanovništva koji još uvek nije ubeđen u to da će se to [proces ostvarivanja pravde] i dogoditi.“

Političari i zvaničnici koji, iako su osumnjičeni za ratne zločine, još uvek obavljaju javne funkcije potkopavaju poverenje društva u institucije i njihovu sposobnost da napreduju ka nekakvom zajedničkom razumevanju prošlosti.

Nešto od onoga na čemu se trenutno radi tiče se upravo tog problema.

U julu 2007. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske suspendovalo je 36 policajaca, a tužilac za ratne zločine bosanskog državnog suda pokrenuo je istragu o njihovom učešću u zločinima koja su 1995. počinjena u Srebrenici. U međuvremenu je okončana istraga u 19 slučajeva, jedan policajac je optužen, a njih 16 je još u postupku.

Po Ivaniševićevim rečima, izbeglice koje su tokom rata bile oterane strahuju da se vrate na ona područja gde oni koji su navodno počinili ratne zločine – na primer, policajci – još uvek rade isti posao.

„To obeshrabruje sve one koji su svoj dom napustili tokom devedesetih, [i čini] manje verovatnim njihov povratak tamo gde oni koji su odgovorni za njihov svojevremeni odlazak još uvek hodaju ulicom u uniformi“, kaže Ivanišević.

A ljudi koji i dalje rade u sudstvu, iako su navodno povezani sa zločinima počinjenim u prošlosti, dovode do nepoverenja u javne institucije i sprečavaju neophodne reforme čije sprovođenje zahteva i EU.

„Malo je verovatno da pojedinci sa takvom prošlošću istinski žele da rade na istragama i gonjenju osumnjičenih ratnih zločinaca, što znači da će izvestan broj zločina možda ostati nekažnjen zbog prisustva takvih pojedinaca“, rekao je Ivanišević.

Hapšenje bivšeg predsednika bosanskih Srba, Radovana Karadžića – koje je, posle 13 godina njegovog skrivanja, izvršeno u Beogradu u julu 2008. – poklopilo se sa promenama u vrhu srbijanske Bezbednosno-informativne agencije (BIA).

U Bosni je proces eliminacije sa javnih funkcija svih onih koji su u prošlosti bili umešani u zlodela „apsolutno ključan“ za omogućavanje neophodnih reformi bezbednosnog sektora koje će tu zemlju približiti standardima EU-a – kaže Rangelov.

„Proces uklanjanja nepodobnih osoba sa javnih funkcija u Bosni nije okončan, a uloga EU-a se sastoji u tome da pokrene to pitanje u širem kontekstu koji se tiče pridruživanja.“

Raniji pokušaji međunarodne zajednice da obavi to preispitivanje – poput onog koji je 2002. izvela Međunarodna policija Ujedinjenih nacija – kritikovani su kao nedovoljni.

„U nekim slučajevima je bilo tvrdnji da su ljudi otpušteni bez pravih dokaza, dok su drugde očigledni kandidati za preispitivanje ostali zaštićeni unutar bezbednosnog sektora“, kazao je Rangelov.

UN je odbio da komentariše efikasnost programa izdavanja potvrda iz 2002., ali je uočio „poboljšanje pravnih standarda i praksi pri regrutovanju i odabiru policajaca u Bosni i Hercegovini po okončanju tamošnje operacije UN-a“.

NADGLEDANJE REFORME POLICIJE

Po Rangelovljevim rečima, iako je EU insistirala na tome da reforma policije u Bosni bude uključena među kriterijume za pristupanje, ona je uglavnom zanemarivala strategiju provere prošlosti i uklanjanja nepodobnih kadidata sa javnih funkcija.

Rangelov tvrdi da, iako u procesu reforme policije već sudeluje i Specijalni predstavnik Evropske Unije (EU Special Representative, EUSR), to učešće može biti osnaženo ponovnim izdavanjem potvrda u policiji i otklanjanjem propusta počinjenih pri ranijem preispitivanju podobnosti.

„Nije stvar samo u uključivanju [reforme policije] u pregovore sa . . . Bosnom“, kaže Rangelov. „Stvar je u tome da EU ima aktivan pristup, s obzirom na to da je Specijalni predstavnik EU-a ujedno i Visoki predstavnik međunarodne zajednice zadužen za primenu dejtonskog okvira.“

Kancelarija Visokog predstavnika (Office of the High Representative, OHR) ima izvršnu vlast u Bosni. Ali proces preispitivanja podobnosti je trenutno u nadležnosti bosanskih vlasti, pri čemu je i Visokom predstavniku i EUSR-u prepuštena nadzorna uloga.

„OHR zadržava ulogu koja se odnosi na implementaciju zakona na policajce preko nadzora te implementacije, ali samu implementaciju vrše vlasti u Bosni u Hercegovini“, izjavio je predstavnik za štampu OHR-a, Oleg Milišić.

Međutim, OHR raspolaže i ovlašćenjima da se, ukoliko to smatra neophodnim, umeša u rad bosanskih vlasti koji se tiče preispitivanja podobnosti.

„U nekom budućem trenutku, intervenciju ne bi trebalo isključiti“, kaže Milišić. „Visoki predstavnik još uvek na raspolaganju ima sve ovlasti [da deluje u sferi unutrašnjih poslova], iako ne bismo spekulisali o tome kada će i u kojim slučajevima on odlučiti da ih iskoristi.“

Kancelarija EUSR-a – iako kaže kako joj je uloga da, zajedno sa lokalnim vlastima u Bosni, utvrđuje državne prioritete te zemlje – sada je u fazi nadziranja procesa reforme policije, kojeg zajedno sa preispitivanjem podobnosti sprovode bosanske vlasti.

„Zakoni o policajcima – koji su svuda na snazi počev od 2004. – regulišu regrutovanje i primenu standarda za zvaničnike policije. Takođe, Bosna i Hercegovina poseduje dovoljno razvijene sudske institucije za istragu i gonjenje osoba koje se sumnjiče za zločinačke aktivnosti, uključujući i – ukoliko slučaj to zahteva – sadašnju i bivšu policiju“, izjavio je portparol EUSR-a, Eldar Subašić.

Na pitanje da li je preispitivanje podobnosti trenutno u nadležnosti EUSR-a, Subašić odgovara da jeste, „sve dok nastavljamo da nadziremo implementaciju relevantnih policijskih propisa“.

EK je takođe objasnila kako je provera prošlosti prepuštena bosanskim vlastima, dok Komisija nadzire njihov rad u svetlu zahteva Unije koji se tiče pristupanja.

„Mi imamo male [ovlasti] u policijskoj sferi, a proces preispitivanja podobnosti time nije obuhvaćen. Uprkos tome, poštovanje vladavine prava će biti ocenjivano u svakoj fazi procesa evropske integracije. Ukoliko Bosna i Hercegovina nije sposobna da ispuni očekivanja, Bosni i Hercegovini će biti prepušteno i da se bavi uzrocima tih slabosti – svejedno da li je u pitanju preispitivanje policije ili nešto drugo – sa ili bez podrške EU-a [ili] međunarodne zajednice“, izjavila je za IWPR Dita Kudelova, koja je u EK-u zadužena za pitanja policije.

Ostaje zabrinutost da bi bez realizovanja potpunog procesa preispitivanja postojao rizik od toga da se reforme bosanskih javnih institucija koje provodi EU na duži rok dovedu u pitanje.

„Sve dok ostaju zaštićeni unutar sektora bezbednosti, zločinački elementi će biti u poziciji da blokiraju napore da se reformišu i transformišu državne strukture“, kaže Rangelov.

Danijel Server (Daniel Serwer), sa Instituta za mir Sjedinjenih Država, ukazuje i na to da opstrukcije pri

suočavanju sa prošlošću i omogućavanju njenog razumevanja sa državnog nivoa ne dolaze samo od onih koji su okrvavili ruke.

„Imamo brojne lidere na čitavom Balkanu koji nisu odgovorni ni za kakve zločine. Ali čak i neki među njima, bez obzira na to što ne snose nikakvu odgovornost, odlučno se protive priznavanju zločina iz prošlosti“, kaže Server.

Po njegovim rečima, neki političari i dalje koriste nacionalističku retoriku kao sredstvo prikupljanja glasova i zato što strahuju od negativne reakcije sopstvenih, delimično nereformisanih, službi bezbednosti.

„Političke elite su upoznate sa činjenicama, ali nisu voljne da ih priznaju u potpunosti“, dodao je on, objašnjavajući kako se EU nalazi u povlašćenoj poziciji da može da vrši pritisak na njih da to učine.

Ukoliko problem poricanja i opstrukcije ni ubuduće ne bude rešen, predstavljaće prepreku za sprovođenje reformi koje zahteva EU.

„EU je sve više zarobljena dinamikom koju sama nije predvidela, jer opstrukcija unutar državnih struktura i od strane političke elite koja je izašla iz rata raste i sprečava napredak i stabilnost u regionu“, kazao je Rangelov.

Mirel priznaje da takva opstrukcija i podela na državnim nivou jeste razlog za „brigu“.

„Mi bismo želeli da državni predstavnici to shvate što ozbiljnije i što pre“, rekao je on.

„Ali, istovremeno, tužiocima rade dosta dobar posao, premda sporo . . . Ni njima nije lako. Ono što je zaista za žaljenje jeste to što neke političke stranke otvoreno kritikuju sudske odluke što je uistinu štetno po čitav proces.“

BUDUĆNOST

Teršelićeva optimistički veruje da će EU možda početi da sluša predloge nevladinih organizacija iz regiona, onih koje su na osnovnom nivou inicirale aktivnosti u vezi sa pomirenjem.

Njena organizacija, Documenta, deo je nedavno pokrenute inicijative za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica koje se tiču ratnih zločina i ostalih teških kršenja ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji (REKOM).

Ta inicijativa okuplja udruženja žrtava i druge nevladine organizacije, koje raspravu o sukobima u regionu vode u nastojanju da podstaknu dijalog regionalnih političkih rukovodstava koji bi se ticao onoga što se dešavalo u prošlosti.

Teršelićeva veruje i da bi EU mogla obezbediti finansijska sredstva za taj projekt.

„Do početka 2008. godine, jedva da smo od EU-a išta čuli [o toj inicijativi]“, kaže Teršelićeva.

„Od početka 2008., situacija se razvija u pravcu evidentne zainteresovanosti [Unije za naš rad].“

Iako Mirel objašnjava da EU ceni rad takvih nevladinih organizacija, on priznaje i da su takve grupe osuđene na tešku borbu sa političkim strankama koje se aktivno suprotstavljaju njihovom radu i smatraju ih izdajnicima nacionalnog interesa.

Premda njihova nastojanja da pokrenu stvari zaslužuju pohvalu, nevladine organizacije nisu dovoljne da bi došlo do pomirenja – ono što je zaista neophodno jeste, prema tvrdnjama posmatrača, da država stane iza toga.

Ukoliko region namerava da krene u pravcu istinskog pomirenja, polazna tačka jeste to da državne strukture prihvate zajedničko razumevanje prošlosti – kaže Biserko.

„Srbija je u stanju [tako] dubokog poricanja sopstvene odgovornosti da [to] bilo kakvo pomirenje u regionu čini nemogućim. Polazna tačka jeste ta da država prizna [vlastitu ulogu u ratu]“, tvrdi ona.

„Da bi se podstaklo pomirenje u regionu, mora postojati zajedničko razumevanje onoga što se dešavalo tokom devedesetih.“

Bez takvog procesa, teško je reći gde će region uopšte završiti – pošto sporo napreduje u sprovođenju reformi koje su nužne za ulazak u EU.

Posmatrači tvrde da se neke zajednice – više no ikada ranije u periodu posle potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine – danas čine spremnima da se late oružja.

„Trenutno smo svedoci toga da situacija u BiH postaje sve radikalnija i kreće se u negativnom pravcu“, kaže Todorović.

„Mnogi ljudi ponekad imaju osećanje da je zemlja bliža novom sukobu, nego tome da postane 'normalna' i bliska EU-u.“

Posmatrači kažu da je EU u najboljoj poziciji, ne samo da stane iza nevladinih organizacija koje traže da se utvrde činjenice koje se tiču ratnih dešavanja, nego i da podstakne lidere zemalja u regionu da dođu do zajedničkog razumevanja prošlih konflikata na nacionalnom nivou.

„Podrška takvih inicijativa od strane relevantnih predstavnika EU-a svakako će navesti vlade u ovom delu

Sveta da tom pitanju pristupe ozbiljnije“, kazao je Ivanišević.

„EU je daleko najvažnija organizacija sa tačke gledišta najvećeg dela političke elite i građana tih zemalja.“

Sonja Biserko tvrdi da je potrebno da EU nastavi da hrabri regionalne lidere da ostvare pomirenje pre no što bude kasno.

„Političkoj klasi je neophodna hrabrost da preuzme vođstvo, a potrebne su vam i državne institucije koje se bave tim pitanjem i poštuju izvesne kriterijume i izvesne vrednosti – tek onda možete očekivati da će i društvo krenuti tim putem“, kaže Biserko.

„[Postizanje pomirenja na Balkanu] je zaista evropsko pitanje. Oni treba da se bave time; ne bi smeli da to guraju pod tepih . . . jer bi to moglo da eksplodira i u nekoj drugoj krizi koja je slična onoj s početka devedesetih.“

Simon Jennings je izveštač IWPR-a iz Haga.